

EGY HARANGLOPÁS UTÓÉLETE

FREY DÓRA

Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

DR. FREY DÓRA

ANDRÁSSY GYULA BUDAPESTI

NÉMET NYELVŰ EGYETEM

TUDOMÁNYOS MUNKATÁRS

DORA.FREY@ANDRASSYUNI.HU

2022. május 9.

1934. június 1-jére virradó éjjel különös bűncselekmény helyszíne volt a Tolna és Baranya vármegyék határán fekvő Hidas község: ellopták a magyar református templom harangját. A tettesek budapesti és pécsi diákok voltak, a Turul Bajtársi Szövetség tagjai. A több mint 20 fiatal közül egyik sem volt hidasi, nem volt helyismeretük, így az éjszakai akció során majdnem a ráchidasi evangélikus templom harangját szerelték le és vitték el. A falu két éjjeliőre észrevette, kérdőre vonta, majd útbaigazította őket.¹ A harangot teherautóval Budapestre vitték, és a Kálvin téri református templom előterében tették közszemlére. De miért lop el két tucat diák egy templomi harangot egy dunántúli faluból?

Fő céljuk az volt, hogy felhívják a figyelmet a Dél-Dunántúl református magyar lakosságának csökkenésére, annak feltételezett okára, a térségben generációk óta gyakorolt egykézésre, és ezzel párhuzamosan a „német előretörésre”, a magyarországi német lakosság létszámának vélt emelkedésére. A történet nem volt előzmény nélküli, 1934-ben a hidasi magyar református egyházközség, amelynek lélekszáma 30 főre csökkent, temploma bezárása mellett döntött. A hidasi szőrványt gondozó bonyhádi lelkész, Lombos Alfréd javasolta, hogy az épületet valamilyen módon hasznosítsák, adják a levettéknek vagy a cserkészeknek, esetleg az önkéntes tűzoltóegységnek.

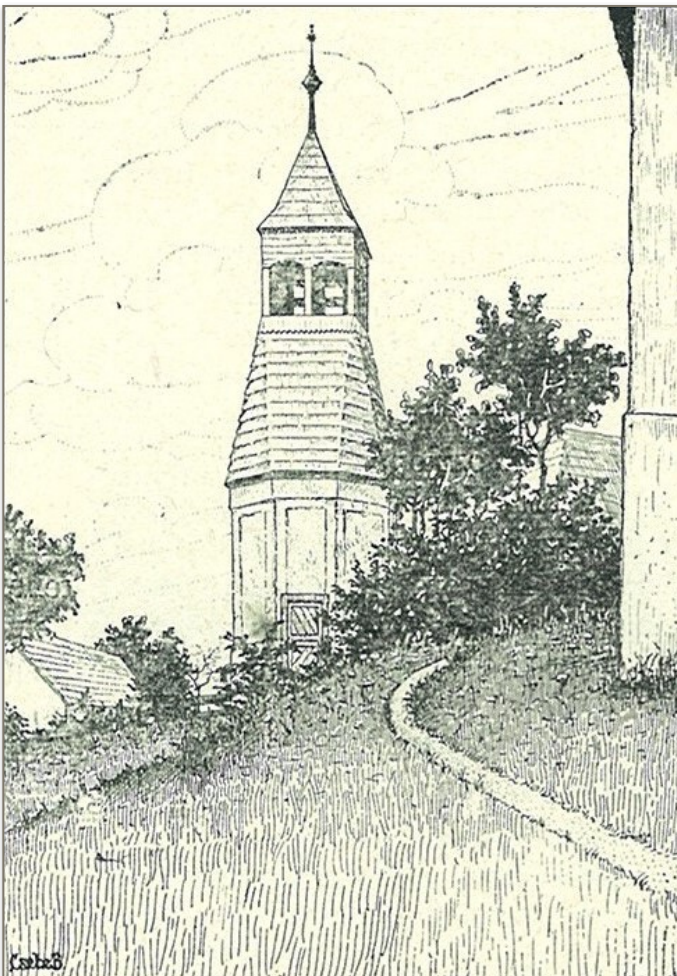
Ekkor a német református egyházközség kérte, hogy nekik adják át a templomot, amelyet ifjúsági célokra akartak átalakítani. 1934. májusában lelkészük, Váróczy János hivatalosan is elindította az átadási eljárást. 1934. május 27-én, vasárnap került sor a magyar gyülekezet búcsú-istentiszteletére, előtte a temetőben is tartottak megemlékezést. Ismertették a presbitérium határozatát az épület átruházásáról, és jelképesen átadták a templom kulcsait a német gyülekezet lelkészének.²

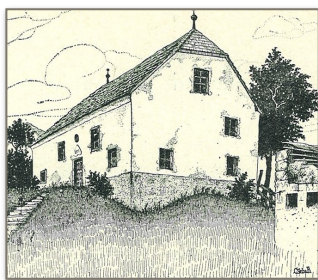
A sajtó beszámolt az eseményről, bár a Magyarság című napilap híradása, miszerint „Bezárják és lebontják az egyke miatt kipusztult Hidas község magyar templomát”³ nem felelt meg a valóságnak: a templomot nem tervezték lebontani, Hidas község pedig nem pusztult ki, sőt magyar lakossága sem tűnt el.⁴

A falu Illyés Gyula Pusztulás című útirajzának nyomán az értelmiség körében már korábban ismertté vált, és 1934-ben a templom bezárása, majd a

haranglopás nyomán szélesebb nyilvánosságot kapott. Képviselőházi felszólalások és a belügyminiszter által kezdeményezett vizsgálat mutatta,⁵ hogy mind a közvélemény, mind a politikai elit számára jelzésértékkel bírtak a történetek. Egyidejűleg megjelent a probléma két lehetséges értelmezése is: az egyke és a „német veszedelem”. Ez lett a kibontakozó vita sarokköve: veszélyezteteti-e a sváb/német lakosság a magyarságot a Dél-Dunántúlon? Ha igen, mit lehet ez ellen tenni? Mi okozza az egykézést? Mért nem egykéznek a németek?

A református egyház, különösen a bonyhádi lelkész tiltakozott a templombezárás ilyen célzatos beállítása ellen. Kovács Lajos, a Statisztikai Hivatal vezetője népesedési adatokat elemelve arra figyelmeztetett, hogy a hidasi magyarok számának csökkenéséért nem csak az alacsony születésszám, tehát az egyke a felelős. Jelentős szerepet játszott az elvándorlás a szomszédos községekbe, illetve a századelőn jelentős volt a kivándorlás Amerikába.⁶ A főszolgabíró jelentést írt az alispánnak, ismertetve saját helyzetértékelését. Azt el kellett ismernie, hogy Hidas hosszú ideje német többségű: az 1880-as népszámlálás szerint 2597 lakosából 139 magyar és 2329 német anyanyelvű volt, 1930-ban 2482 főből 242 magyar és 2226 német. A falut nem fenyegette elnéptelenedés, a magyar lakosok száma nőtt 50 év alatt. Ennek ellenére a főszolgabíró a német „előretörés” példájának látta a falut, hiszen míg az 1853-as telekjegyzőkönyv szerint 53 magyar család tulajdonában 39 ház és 527 k.h. föld volt, ugyanezek az 1930-as években már teljes egészében német kézen voltak. A birtokkal rendelkező református magyarok valóban eltűntek a

faluból, ennek okát a főszolgabíró az elköltözésben és a csökkenő születésszámban állapította meg. Az elköltözés okát bár kimondatlanul, de a helyi németiségben látta, akik miatt Hidason a földárak magasak voltak, így a magyarok inkább elköltöztek.⁷

Kiss Géza, az Ormánságban tevékenykedő református lelkész arra hívta fel a figyelmet, hogy a probléma nem korlátozódik Hidasra: sem a magyarok egykézése, sem a német lakosság folyamatos gyarapodása.⁸ Valóban jelentős eltérést mutattak a termékenységi mutatószámok: Baranyában 1920-ban 100 szülőképes korban lévő nőre a német anyanyelvűek esetében 359 szülés jutott, a magyarok esetében csak 275, a házasságban élő német nők 44%-a szült 4 vagy több gyermeket, a magyaroknak csak 29 %-a, miközben gyermektelen vagy „egykés” a magyar nők 38%-a, a németeknek csak 28 %-a volt.⁹

A kortársak jól látták, hogy nem a szegénység az egyke elsősorú oka, hanem az attól való félelem.¹⁰ Az igazán szegények nem egykéztek, a napszámosok és az uradalmi cselédek több gyermeket vállaltak, a magas gyermekhalandóság, illetve a család hasznosítható munkaerejének növelése miatt. A földdel rendelkezők viszont félték a föld elaprózódásától. Mért nem félték ettől a németek? A válasz nem az eltérő hitben, vagy más lelki-pszichikai tényezőkben keresendő. Nem félték a

föld elaprózódásától, mert nem aprózódtak el a földek. Ennek oka a németeknek az óházából magukkal hozott öröklési rendje¹¹ volt, az ún. törzsöröklés, amely szerint az egyik (legidősebb vagy legfiatalabb) gyermek örökölte a házat és a földet. A jogintézmény egyben a német „térhódítás” magyarázata is: a földet öröklő fiú testvéreit „kifizette a házból”,¹² az így kapott pénzből a testvérek földet, házat tudtak venni, ezt sokszor olyan községekben tették, ahol fogyott a népesség, ezért sok volt az eladó ház és viszonylag olcsó a föld.

A megoldási javaslatok a magyarság fogyatkozásának megállítására nem késtek: a földbirtokreform és telepítési elképzelések mellett főszerepet kapott az öröklési jog lehetséges reformja. Önmagában a földosztás nem jelentett volna megoldást, hiszen nem a földtelenség, nem is a törpebirtokosok egykéztek.

Az öröklési jog reformjára több javaslat volt: egyesek a német törzsöröklés rendszerének bevezetését javasolták – mások szerint ez sem lett volna ösztönző erő. Illyés Gyula javaslata szerint csak a legalább négy gyermekes birtokosok örökíthették volna tovább teljes birtokukat gyermekeikre egyenlő részben, kevesebb gyermek esetén a birtok egy része az államra szállt volna. Egyik javaslat sem valósult meg, 1936-ban törvény született a hitbizományi kisbirtok jogintézményéről, amely a paraszti birtokok egyben tartását volt hivatva elősegíteni, azonban a hozzá fűzött reményeket nem váltotta be.

A kuriózumnak számító haranglopásnak végül büntetőjogi következménye nem lett, bár Hidason másnap reggel feljelentést tettek a haranglopás miatt (nem tudva arról, hogy egy

másik református templomba vitték). A bonyhádi lelkész értesítette Ravasz László püspököt, aki elfogadhatatlannak tartotta, hogy egy (akár használaton kívüli) templom harangját bárki ellopja. Ezen túlmenően ő sem tartotta helyesnek a hidasi eset egykekérdésként való értelmezését.¹³

A harang előbb a Társadalmi Egyesületek Szövetsége szék-házába került, majd onnan

1934 novemberében a Ráday Könyvtárba. További sorsa nem ismert, tervben volt, hogy a Bácskába letelepített bukovinai székelyek kapják meg 1941-ben, de valószerűbb, hogy a háború alatt beolvastották. A templomot, amelyben a második világháborút követően Tolnában és Baranyában letelepített bukovinai székelyek még tartottak istentiszteletet, 1954-ben lebontották, 1962-ben a harangtorony is erre a sorsra jutott.¹⁴ Az egyke kérdését pedig a második világháborút követő gyökeres társadalmi gazdasági és demográfiai változások „oldották meg”.

Hivatkozások:

- 1 Solymár Imre: „Hidas akkor szimbólummá vált”. Egy politikai jelkép a magyarok és svábok együttélésében, a bukovinai székelyek letelepítésében. In: Szita László – Szóts Zoltán (szerk.): *A Völgység két évszázada*. Bonyhád, Völgységi Múzeum, 1991. pp. 85-103. 101. p.
- 2 Solymár, 1991, 100. p.
- 3 Bezárják és lebontják az egyke miatt kipuhtalt Hidas község magyar templomát, In: *Magyarság XVI. évf., 1934/118. szám, május 27.* 11. p.
- 4 Solymár, 1991, 99. p.
- 5 Solymár, 1991, 88. p.
- 6 Megvannak a hidasi magyarok! In: *Magyarság XVI. évf. 1934/121. szám, május 31.*

⁷ BML. Bvm. főisp. biz. 167/1934. 58/biz. 934. főszolgabírói jelentés. Közli: Szita László (szerk.): *Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1923-1938*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 2001. 122-126. p.

⁸ Kiss Géza: *Még egyszer Hidas*. In: *Református Élet 1934/30-31. Új közlés: Kiss Géza: A lélek harangja. Válogatott írások*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1984. 145-147. p.

⁹ Hoóz István (szerk.): *A baranyai nemzetiségekről*. Pécs, Pécsi Szikra Nyomda, 1977. 117. p.

¹⁰ Kiss Géza: *Az egyke okai*. In: Kiss, 1984, 106-116. p.

¹¹ Nagy Janka Teodóra: *Interetnikus kapcsolatok a Völgységben*. In: Szita László – Szóts Zoltán (szerk.): *A Völgység ezeregy száz éve az életmód és a kultúra változásainak tükrében*. Bonyhád, Völgységi Múzeum, 1996. pp. 217-226. 221. p.

¹² Mecsek-nádason (korábban Püspök-nádason) használt kifejezés. Idézi: Solymár Imre: *Gazdaságcentrikus értékrend, gazdasági magatartás. Adalékok a dél-dunántúli németek mentalitástörténetéhez*. In: Szita László (szerk.): *Baranyai Történetírás 1990/1991. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve*. Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1992. pp. 345-394. 380. p.

¹³ Ravasz László: *A hidasi ügy*, In: *Református Élet, I. évf. 1934/25. szám, június 16.* 199. p.

¹⁴ Solymár, 1991, 103. p.

Képek elérhetősége:

1. és 2. oldal: Csete Balázs: *Faluról-falura, házról-házra...* Budapest, Paulovits Imre könyvnyomdája, 1940. 84-87. p.